

The Approach of Iran’s Jurisprudence-Legal System in Relation to Virtual Cryptocurrencies; Prescrip- tion or Prohibition

Hossein Khodaverdi Arash¹, Mohammad Razavi^{2*}, Zahra Poorzamani³

1. PhD Student in Finance, Majoring in Financial Law, Faculty of Management and Economics, Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Associate Professor, Department of Law, International Law, Amin University of Law Enforcement Sciences, Tehran, Iran.

3. Associate Professor, Department of Economics and Accounting, Faculty of Economics and Accounting, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Article Type:

Original Research

Pages: 41-79

Received: 2023 May 29

Revised: 2023 August 05

Accepted: 2023 October 09

Abstract

Virtual currencies are among the new realities, whose origin goes back to the invention of Bitcoin in 2009 by an unknown person. After the exchange capabilities of this cryptocurrency were determined, instead of money, other virtual currencies such as Ethereum, Ripple, Monero, and Lite coin also appeared. A very important issue in this regard was the approach of countries to such cryptocurrencies. Considering the special role of cryptocurrencies in financial transactions and the monetary and banking challenges they have created, countries have adopted different approaches to accepting or banning it. Some have not declared the trading of these cryptocurrencies prohibited and even have protective regulations that these countries will be studied with a regulatory approach. The countries of the second group have a prohibitive approach, unlike the prescribing countries, and have passed various regulations to announce the ban on the trading of these cryptocurrencies, and finally, the third group are countries that do not have a clear prohibiting or prescribing approach. The current article, which is a descriptive-analytical method with the aim of “examining Iran’s jurisprudential-legal approach in relation to virtual cryptocurrencies; Prescription or Prohibition” in writing comes to the conclusion that; Unfortunately, Iran’s legal system is in the group of countries that do not have a specific approach, because they have not identified cryptocurrencies and have not provided a specific nature for it in the laws and regulations, or the provided regulations are very incomplete. Many cryptocurrency activities are being carried out even by government agencies. In Iran’s legal system, cryptocurrencies are not considered money and are not among the currencies supported by the central bank, but they can be subject to legal regulations such as tax regulations as securities or goods.

Keywords: Cryptocurrency, License, Prohibition, Legal System, Financial System

*Corresponding Author: azavilawyer@gmail.com

رویکرد نظام حقوقی ایران در خصوص اعتبار رمز ارزهای مجازی

حسین خداوردی آرش^۱، محمد رضوی^{۲*}، زهرا پورزمانی^۳

۱. دانشجوی دکتری مالی، گرایش حقوق مالی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. دانشیار گروه حقوق، حقوق بین الملل، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران.

۳. دانشیار گروه اقتصاد و حسابداری، دانشکده اقتصاد و حسابداری، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

نوع مقاله: علمی پژوهشی

صفحات: ۴۱-۷۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۵/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۶

چکیده

ارزهای مجازی از جمله واقعیت‌های نوین هستند که پیدایش آنها به اختراع بیت‌کوین در سال ۲۰۰۹ توسط یک شخص ناشناس برمی‌گردد. بعد از مشخص شدن قابلیت‌های تبادل‌اتی این رمزارز، به جای پول، رمزارزهای دیگری نیز همچون اتریوم، ریپل، مونرو، لایت‌کوین نیز ظهور یافتند. موضوع بسیار مهمی که در این خصوص وجود دارد، برخورد و رویکرد کشورها در برابر چنین رمزارزهایی بود. با توجه به نقش خاصی رمزارزها در تبادلات مالی و چالش‌های پولی و بانکی که بوجود آورده‌اند، کشورها رویکردهای متفاوتی در برابر پذیرش یا ممنوعیت آن اتخاذ کرده‌اند. برخی دادوستد این رمزارزها را ممنوع اعلام نکرده و حتی مقررات حمایت‌کننده نیز داشته‌اند که این کشورها با رویکرد تجویزکننده مورد مطالعه قرار خواهند گرفت. کشورهای گروه دوم برخلاف کشورهای تجویزکننده دارای رویکرد ممنوع‌کننده هستند و مقررات مختلفی برای اعلام ممنوعیت دادوستد این رمزارزها تصویب کرده‌اند و بالاخره گروه سوم کشورهایی هستند که فاقد رویکرد مشخص ممنوع‌کننده یا تجویزکننده هستند. مقاله حاضر که به روش توصیفی - تحلیلی با هدف «بررسی رویکرد فقهی - حقوقی ایران در ارتباط با رمزارزهای مجازی؛ تجویز یا ممنوعیت» به نگارش درآمده به این نتیجه می‌رسد که؛ متأسفانه نظام حقوقی ایران در گروه کشورهایی قرار دارد که فاقد رویکرد مشخص هستند، چرا که اقدام به شناسایی رمزارزها ننموده و ماهیت مشخصی برای آن در قوانین و مقررات پیش‌بینی نکرده یا مقررات پیش‌بینی شده بسیار ناقص هستند، این در حالی است که فعالیت‌های رمزارزی بسیار متعددی در آن حتی توسط ارگان‌های دولتی در حال انجام است. در نظام حقوقی ایران رمزارزها پول محسوب نمی‌شوند و از جمله ارزهای مورد حمایت بانک مرکزی نیز نیستند اما می‌توانند تحت شرایطی به عنوان اوراق بهادار یا کالا مشمول مقررات قانونی نظیر مقررات مالیاتی قرار بگیرند.

تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده است.

واژگان کلیدی: رمزارز، جواز، ممنوعیت، نظام حقوقی، نظام مالی

درآمد

جدیدترین نوع پول که در سال‌های اخیر به تدریج رواج یافته تحت عنوان پول‌های مجازی شناخته می‌شوند. هر چند این نوع از پول‌ها را به دلیل شکل دیجیتالی می‌توان از گروه پول‌های الکترونیکی و از آن دسته دانست اما به دلیل تفاوت‌های ماهیتی و ساختاری و دیگر تفاوت‌هایی که پول‌های مجازی با الکترونیکی دارند، باید آنها را به عنوان نوع جدید از پول‌ها قلمداد کرد. پول مجازی گونه‌ای از ابزار پرداخت است که صورت الکترونیکی خلق و ذخیره می‌شود. به بیان دیگر پول مجازی به گونه‌ای از واسطه‌های مبادله گفته می‌شود که مانند پول عمل می‌کند، اما توسط برنامه‌های رایانه‌ای خلق و کنترل می‌شوند. بانک مرکزی اروپا^۱ پول مجازی را نوعی از پول دیجیتال مقرر کرده است که نشده تعریف کرده است که به صورت معمول توسط توسعه‌دهندگان آن کنترل می‌شود، و توسط اعضای یک جامعه مجازی خاص پذیرفته شده و مورد استفاده قرار می‌گیرد. بر اساس این تعریف، همه انواع پول‌های دیجیتالی که غیرقانونمند هستند و پشتوانه ندارند صرفنظر از ماهیت آنها «پول مجازی» نامیده می‌شوند. این تعریف شامل انواع پول‌های آنلاین درون بازی‌های کامپیوتری، امتیازات جلب وفاداری مشتریان و کاربران و همچنین پول‌های رمزی می‌شود (بانک مرکزی اروپا، ۲۰۱۲). صندوق بین‌المللی پول نیز در تعریف پول مجازی بیان می‌دارد: «پولی است که پشتوانه آن ملموس و فیزیکی نیست و در فضای دیجیتال رقم می‌خورد که به نوعی کارکردهای اصلی اقتصادی پول را می‌تواند ایفا نماید (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۱۶: ۱۴). با توجه به تعاریف یاد شده و تعاریف تقریباً مشابهی که توسط صاحب‌نظران ارائه شده، پول مجازی با پول‌های حقیقی و همچنین با پول‌های الکترونیکی متفاوت است. «هدف اولیه از اختراع پول مجازی، کاربرد آن در دنیای مجازی و برای مقاصد مجازی است، گرچه در تطورات بعدی با منشأ پول سنتی و پول الکترونیک پیوند خورده است و از این طریق قصد ورود به دنیای حقیقی هم را دارد»

(سلیمانی پور، ۱۳۹۶: ۱۷۲).

یکی از مهمترین مسائل که پیرامون رمزارزها وجود دارد، ابهام در ماهیت حقوقی آنهاست که منجر به اتخاذ رویکردهای متفاوتی در کشورهای مختلف در ارتباط با جواز یا ممنوعیت این نوع از پول ها شده است. در خصوص ماهیت حقوقی پول های مجازی نظرات متفاوتی مطرح می شود برخی بر این عقیده هستند که با توجه به جهانی شدن اینترنت و سرعت در تغییر حالات مختلف آنالوگ به دیجیتال و الکترونیکی شدن بسیاری از امور، تغییر ماهیت پول های مجازی امری طبیعی بوده و دیر یا زود باید جایگزین یا در کنار پول های رایج قرار بگیرد لذا همان ماهیت حقوقی که برای پول های رایج وجود دارد در مورد پول های مجازی هم باید مورد استفاده قرار گیرد (لی، ۲۰۱۹: ۳). در مقابل برخی دیگر بدلیل ناشناخته بودن چنین پول هایی نزد مردم، ناشناخته بودن کانون های انتشار و مالکان اولیه آنها و همچنین ابهام در عرضه، داد و ستد و ابهام در مالیات بردآمد و بالاخره امکان تخلفات مالی نظیر پول شویی و جرایم مالی دیگر، برای پول های مجازی ماهیت متفاوتی در نظر گرفته و پذیرش آن را برابر با از بین رفتن ثبات مالی و خروج سرمایه از بازارهای مولد، تضعیف پول های ملی می دانند (کوریبا، ۲۰۱۵: ۴).

با توجه به نظرات متفاوت در خصوص ماهیت حقوقی پول های مجازی ورود آنها به عنوان مولود فناوری اطلاعات به عرصه مبادلات عکس العمل های متفاوتی از ممنوعیت مطلق تا تجویز کامل را در پی داشته است و کشورهای مختلف نیز دارای رویه های متفاوتی در این خصوص هستند و کمتر کشوری را می توان یافت که صراحتاً قانونی در تجویز یا منع ارزهای مجازی وضع کرده باشد، بنابراین برای پی بردن به وضعیت ارزهای مجازی باید اظهارنظرها و بیانیه های مراجع رسمی و نیز آنچه را که در عمل رایج است، بررسی کرد تا از دل آن سیاست، موضع و رویه کشورها مشخص شود. وزارت خزانه داری امریکا پول های مجازی نظیر بیت کوین را به عنوان یک ارز قابل تبادل با دلار پذیرفته است، در چین به عنوان یک کالای خاص مانند بسیاری از کالاهای مجازی در نظر گرفته و ارزش

و جایگاه حقوقی به مانند ارزهای در بازار برای آن قائل نیستند. در آلمان با استناد به قانون نظارت بر خدمات پرداخت، پول‌های مجازی نه پول الکترونیکی هستند و نه واحد پرداخت قانونی و در نتیجه به عنوان ارزی انواع ارزده بندی نمی‌شوند. برخی از کشورها، همانند ویتنام و ایسلند، پول‌های مجازی را غیرقانونی اعلام نموده و هر نوع استفاده از آنها را ممنوع اعلام کرده‌اند. برخی دیگر از کشورها از جمله ونزوئلا و بولیوی و اغلب کشورهای قاره افریقا، موضع خاصی نسبت به پول‌های مجازی ندارند و رویکرد خاصی در این خصوص اتخاذ نموده‌اند و فقط با صدور هشدارهایی به مشتریان این‌گونه ارزها در مورد وضعیت مبهم آنها داده‌اند. با توجه به وضعیت نامشخص پول‌های مجازی در ایران می‌توان گفت که ایران نیز مانند کشورهای اخیر نه در ارتباط با ممنوعیت و نه در ارتباط با پذیرش آن مقررات‌گذاری نکرده و ساکت است و توسط مقامات انتظامی در خصوص از بین رفتن سرمایه‌های اشخاص در صورت ورود به بازار پول‌های مجازی اخطار داده‌اند (کارل و دیگران، ۲۰۱۹: ۸-۵). بنابراین سیاست واحد و مقررات منسجمی در زمینه ارزهای مجازی وجود ندارد و کشورها بنا به مصالح خود رویکردهای مختلفی از جمله ممنوعیت، تجویز به عنوان کالای مجازی، تبیین مخاطرات از طریق صدور دستورالعمل و اخطاریه، پول یا کالا محسوب کردن آنها، پذیرفتن به عنوان روش پرداخت، تهاتری دانستن معاملات این ارزها، اعمال نظارت‌های مختلف بر مبادلات چنین ارزهایی، اعمال مقررات مالیاتی یا پولشویی برای این ارزها و دنبال کردن ارز مجازی ملی را در پیش گرفته‌اند.

با عنایت به موارد یاد شده و وضعیت مبهم پول‌های مجازی در بیشتر کشورهای دنیا، مسئله اصلی پژوهش حاضر پرداختن به ماهیت حقوقی و مالی پول‌های مجازی است با این توضیح که پول‌های مجازی با ارزها و پول‌های سنتی و الکترونیکی از همه جهات اعم از انتشار، پردازش، غیرفیزیکی و غیرمتمرکز بودن و ... متفاوت هستند که این تفاوت منجر به تطور ماهیت حقوقی و حتی مالی آنها شده است به نحوی که سوالات متعددی چه از منظر حقوقی و چه از مالی در این خصوص مطرح می‌شود.

بند اول: تبیین رویکرد کشورها در برابر رمزارزها

وضعیت حقوقی رمزارزها در کشورهای مختلف با هم متفاوت است، برخی دادوستد این رمزارزها را ممنوع اعلام نکرده و حتی مقررات حمایت کننده نیز داشته اند که این کشورها با رویکرد تجویزکننده مورد مطالعه قرار خواهند گرفت. کشورهای گروه دوم بر خلاف کشورهای تجویزکننده دارای رویکرد ممنوع کننده هستند و مقررات مختلفی برای اعلام ممنوعیت دادوستد این رمزارزها تصویب کرده اند و بالاخره گروه سوم کشورهایی هستند که فاقد رویکرد مشخص ممنوع کننده یا تجویزکننده هستند.

در مورد کشورهای گروه اول می توان بیان داشت که؛ برخی از کشورها با وجود جدید بودن بسیاری از رمزارزها دارای رویکرد قانونی بوده و تاکید بر عدم ممنوعیت دارند یا در حال تغییر چارچوب قانونی و مقرراتی خود برای تسهیل توسعه سیستم های پولی دیجیتال هستند. ژاپن به عنوان سومین اقتصاد بزرگ دنیا از نظر تولید ناخالص داخلی، یکی از قدرت های اصلی اقتصاد جهان محسوب می شود که از جمله کشورهای گروه اول یعنی تجویزکننده قرار می گیرد. شاید بتوان گفت که ژاپن از اولین کشورهایی است که رمزارزهایی همچون بیت کوین را در چرخه سیستم های مالی خود وارد نموده است. بیت کوین، اتریوم و دیگر ارزهای رمزنگاری شده در ژاپن کاملاً قانونی هستند. ژاپن ارزهای دیجیتال را با نام ارزهای مجازی به رسمیت می شناسند. کشور سوئیس نیز ارزهای دیجیتالی و تراکنش آن ها را به رسمیت می شناسد و قانونی می داند. در همین راستا، در این کشور قوانین رگولاتوری بسیار جامعی را برای استفاده از ارزهای دیجیتالی وضع شده است. سازمان مالیاتی فدرال سوئیس هم رمزارزها را برخلاف کشورهای دیگر به عنوان یک دارایی و سرمایه و نه به عنوان یک کالا در نظر می گیرد و دریافت مالیات از ارزهای دیجیتالی را موجب تقویت درآمدهای مالیاتی این کشور برمی شمارد و برای دریافت مالیات برنامه سالانه مالیات وضع کرده است. کانادا کشوری در شمال قاره آمریکای شمالی است. با توجه به مجموعه اقداماتی که در کشور کانادا رخ داده شاید بتوان این

کشور را نیز از گروه کشورهای دانات که نسبت به رمزارزها اقدامات موثری داشته‌اند. دو شهر ونکوور و تورنتو در این کشور، به‌عنوان قطب بیت‌کوین شناخته شده‌اند. کانادا پس از ایالات متحده از نظر تعداد خودپردازهای نصب شده بیت‌کوین رتبه دوم در جهان قرار دارد. در حال حاضر اصلاحیه ۲۰۱۴ قانون رسیدگی به جرم پولشویی و تأمین مالی تروریسم^۱ کانادا، بیت‌کوین را مورد پوشش قرار داده است. کشورهای سوئد، بلاروس، مالزی و استرالیا از دیگر کشورهایی هستند که با توجه به اقدامات تقنینی جزء کشورهای تجویزکننده تبادلات با ارزهای مجازی محسوب می‌گردند (چن، ۲۰۱۵: ۳)

برخلاف کشورهای گروه نخست کشورهای که در گروه دوم قرار می‌گیرند، به صراحت دارای رویکرد محدودکننده و حتی ممنوع‌کننده نسبت به رمزارزهای مجازی هستند. یک نمونه از دولت‌هایی که در حال حاضر استفاده از ارز دیجیتال را به شدت محدود کرده، دولت چین است. بانک مرکزی چین و چهار وزارتخانه و کمیسیون دولت مرکزی هم در دسامبر ۲۰۱۳، مشترکاً در خصوص بیت‌کوین ابلاغیه‌ای صادر کردند. آنها بیت‌کوین را به‌عنوان کالای مجازی تعریف کردند که ماهیتاً ارزش نیست و نباید در مراکز تجاری به‌عنوان ارز به گردش درآید و استفاده شود. به موجب این ابلاغیه، بانک‌ها و نهادهای مالی از معامله با بیت‌کوین منع شدند. از دیگر کشورهای این گروه، می‌توان به هند اشاره کرد. در این کشور نیز به مانند چین، رمزارزها پول رایج قانونی به شمار نمی‌روند. دولت هند اعلام کرده است که تراکنش رمزارزها با مشکل قانونی مواجه نیست اما در عمل، انجام تراکنش رمزارزها را بسیار سخت کرده است. موضع بنیادی بانک ذخیره هند^۲، در مورد بیت‌کوین و سایر ارزهای رمزپایه این است که آنها ارزهای قانونی نیستند. مطابق این موضع ارزهای مجازی نمی‌توانند برای پرداخت به‌عنوان ارزهای معمول استفاده شوند و سرمایه‌گذاری در ارزهای مجازی مانند بیت‌کوین را بسیار خطرناک می‌باشد (کوریا، ۲۰۱۵: ۶-۴).

1 Proceeds of Crime (Money Laundering) and Terrorist Financing Act

2 RBI

اما در مورد کشورهای گروه سوم، یعنی کشورهایی که فاقد رویکرد مشخص می‌باشند، در این کشورها، خواسته یا ناخواسته رویکرد مشخصی در پذیرش، ممنوعیت یا محدودیت در استفاده از رمزارزها اتخاذ نگردیده است، یعنی در این کشورها اقدام به قانون‌گذاری تجویزکننده یا ممنوع‌کننده در حوزه رمزارزها نشده است. کره جنوبی از جمله کشورهای این گروه است که فاقد مقررات تجویزکننده یا ممنوع‌کننده در حوزه رمزارزها می‌باشد با این حال برخی از اقدامات در این کشور که نشانه‌های بارزی از حمایت از سرمایه‌گذاری‌های در حوزه رمزارزها را نشان می‌دهد انجام یافته که عدم تقنین مقررات در این کشور تعجب‌برانگیز است. چون عدم وضع قوانین در کره جنوبی در حالی است که نخستین صرافی ارزهای دیجیتال دنیا در این کشور قرار دارد و بیشترین حجم معاملات را در میان صرافی‌های رمزارز به خود اختصاص داده است. یا اینکه کره جنوبی به طور مرتب میزبان کنفرانس‌های بیت‌کوین است و محیطی دوستانه برای جامعه جهانی بیت‌کوین به وجود آورده است. از دیگر کشورهای این گروه می‌توان هلند را نام برد. با وجود اینکه کشور هلند با شهر «آرنهم» که به شهر بیت‌کوین هلند معروف است، از معروف‌ترین کشورهای بیت‌کوین دوست در جهان است. اما در خصوص مقررات‌گذاری در این حوزه اقدامات خاصی انجام نداده تا موضع حمایتی یا ممنوعیتی این کشور را مشخص نماید. با این حال قدرت خرید با بیت‌کوین در این کشور بسیار بالاست.

بند دوم: ماهیت فقهی رمزارزها

قبل از تبیین ماهیت حقوقی، با توجه به اینکه نظام حقوقی ایران به ویژه در حقوق ماهوی، اغلب از فقه اقتباس یافته، لذا ضروری است ابتدا با ماهیتی که با توجه به قواعد فقهی می‌توان در مورد رمزارزها بیان نمود، ذکر شود. در فقه قواعد مختلفی پیرامون پول و موضوعات دیگر به عنوان رهیافت‌های نظری جهت بررسی مشروعیت یا عدم مشروعیت آنها بیان شده است که در این بین؛ قاعده لاضرر، قاعده احترام، قاعده ائتلاف

و قاعده مصلحت از مهمترین رهیافت‌هایی هستند که در فقه پیرامون موضوعات پولی و مالی مطرح شده‌اند. مطابق قاعده «لاضرر و لا ضرار» اگر کسی کاری کرده و یا سخنی گفته و یا شهادتی داده و یا به هر طریق دیگر، که باعث ضرر دیگری شده باشد، ضرر مادی و یا معنوی باید زیان وارده را جبران نماید؛ قاعده «لاضرر» از جمله قواعدی است که بر اعتبار و مبانی تشریحی مستحکمی مبتنی بوده و بر تأمین ضرر و زیان دلالت دارد. از نظر شرعی، عقلی و عرفی اگر جامعه و مرجعی که افراد زیان دیده به آن پناه آورده‌اند، نتواند موقعیت زیان‌دیده را درک نماید و تحمل این بارگران را به خود آنان واگذار نماید، گذشته از تزییع حق حمایت اجتماعی از آنان، بستر مناسبی را برای رشد روحیه‌های معارض با جامعه فراهم می‌آورد. در مورد ارتباط این قاعده با پول‌های مجازی بحثی به میان نیامده و فقها نظری در این خصوص ابراز نکرده‌اند. با این همه، چون ارزش این پول‌ها اعتباری است می‌توان با استناد به نظریات پیرامون کاهش یا افزایش اعتبار پول و ضمان متعاقب آن به بررسی و تحلیل فقهی پول‌های مجازی با توجه به قاعده لاضرر پی برد. در مورد استناد به قاعده فوق در اثبات ضمان کاهش ارزش پول بعضی معتقدند: اثبات ضمان کاهش ارزش پول با ملاک «ضرر» و این که اگر بازپرداخت مبلغی افزون بر معادل اسمی آن چه از طرف دیگر دریافت گردیده است بر ضامن لازم نباشد، زیان و ضرر در پی خواهد داشت و با قاعده «لاضرر و لا ضرار» نفی می‌گردد (یوسفی، ۱۳۷۷، ج ۱: ۱۱۰). به عبارت دیگر، اگر شخصی حقیقی یا حقوقی، سبب کاهش ارزش پول شود و یا با عرضه حجم بسیار آن، بهایش را بکاهد، ضامن خواهد بود چنان که باید دولت‌های صادرکننده پول را در صورتی که سبب کم اعتباری پول در دست مردم شوند، ضامن این کاهش دانست. در حالی که بعضی از فقها این دیدگاه را نپذیرفته (هاشمی شاهرودی، ۱۳۷۷: ۷۲). بنابراین؛ بدلیل عدم برخورداری پول‌های مجازی از پشتوانه و وجود خارجی، امکان ایراد ضرایب نوع از پول‌ها بسیار محتمل است. علاوه بر این، ورود بی‌رویه این نوع از پول‌ها ممکن است بدلیل عدم نظارت مرکزی دولت‌ها، موجبات تزییع اموال مردم و آحاد جامعه و حتی ثروت‌های و

منابع ملی را به دنبال داشته باشد که همه این موارد به استناد قاعده لاضرر مانعی برای رواج پول‌های مجازی به شمار می‌آیند.

یکی دیگر از قواعد فقهی که می‌تواند در تحلیل ماهیت فقهی پول‌های مجازی مورد توجه باشد، قاعده احترام است که با توجه به گستره عام مباحث این قاعده، در مباحث حقوقی (از جمله در مباحث ضمان) و مباحث مالی (ضرر و زیان) بیشترین کاربرد را می‌تواند داشته باشد. مقصود از قاعده احترام، حفاظت از مال مسلمانان و مصونیت اموال آنان از تصرف و تعدی است؛ بدین معنا که اولاً تعدی و تجاوز نسبت به آنها جایز نیست و ثانیاً در فرض وقوع تعدی و تجاوز، متجاوز، مسئول و ضامن است (محقق داماد، ۱۳۸۷، ج ۱: ۲۱۳). ویژگی‌هایی نظیر بدون نظارت بودن، نداشتن پشتوانه، مشکلات امنیتی، خطر سقوط ارزش آن، پیچیدگی فنی و عدم آگاهی از روند به جریان افتادن آن و ... به نظر می‌رسد که مصونیت اموال در پول‌های مجازی، هر لحظه ممکن است موضوع تعدی و تصرف قرار بگیرد لذا می‌تواند منجر به تضییع اموال شود. بنابراین؛ بر اساس قاعده احترام به نظر می‌رسد به جریان افتادن چنین پول‌هایی از منظر فقهی مغایر با احکام مندرج در منابع فقهی از جمله کتاب و سنت می‌باشد.

قاعده اتلاف، یکی دیگر از قواعد فقهی است که قاعده اتلاف است. مفاد این قاعده همان معنای «من أتلف مال الغير فهو له ضامن» است؛ و معنای این قاعده این است که اگر کسی مال غیر را از بین ببرد یا مصرف کند یا از آن استفاده کند و از صاحب مال اجازه نداشته باشد، ضامن است (موسوی بجنوری، ۱۳۷۹، ج ۱: ۳). همچنین گفته شده است که «حرمة مال المسلم كحرمة دمه»، حرمت مال مسلمان به مانند حرمت خون اوست (همان: ۷). بر اساس این دیدگاه، قاعده اتلاف هم شامل اتلاف حکمی و حقیقی و هم شامل اتلاف اعیان و منافع می‌شود؛ چون طبق مبانی طرفداران این دیدگاه؛ پایه و اساس قاعده اتلاف، سیره عقلا و عرف می‌باشد و عقلا و عرف، اتلاف حکمی و حقیقی و همچنین اتلاف عین و منفعت را موجب ضمان می‌دانند. و نیز هر کسی به مقدار نقش و

دخالتی که در از بین بردن مال داشته است، ضامن است. به ویژه آن که در متون روایی هیچ یک از عناوین سه‌گانه مباشرت، تسبیب و ایجاد شرایط وارد نشده و مدار، صدق عرفی عنوان اتلاف چه عمدی یا سهوی است و ظاهراً نصوص خاص هم فراتر از صدق عرفی آن دلالت ندارند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵: ۲۰۵). بر اساس دیدگاه یاد شده هر فرد حقیقی یا حقوقی و هر مؤسسه دولتی یا غیردولتی، مال دیگری را از بین ببرد، حال چه خود مال از بین برود یا مالیت آن، یا کارایی آن، به طور کامل از بین برود یا بخشی از آن نابود شود، از روی ناآگاهی انجام شود یا به صورت عمد، در تمامی این صور ضامن وجود دارد، با این تفاوت که در جایی که عمد باشد افزون بر ضمانت، کیفر هم دارد. با توجه به موارد یاد شده؛ اگر پول‌های مجازی همچون بیت‌کوین موجبات اتلاف اموال مردم را فراهم نمایند، ضامن برقرار است اما چون انتساب این ضامن ممکن نیست لذا جبران آن نیز امکان‌پذیر نخواهد بود. در مورد دیدگاه دوم هم که قائل به اتلاف خود مال و نه اعتبار و ارزش اسمی آن هستند باید گفت که منظور از قاعده اتلاف در مورد پول‌های مجازی از بین بردن خود مال و نفس و ذات آن است و چون در مورد این پول‌ها، ذاتی در عالم حقیقت وجود ندارد و دارای حقیقت اعتباری هستند، از بین رفتن نفس و ذات مال موضوعیت نخواهد داشت لذا بر اساس قاعده اتلاف اولاً؛ نمی‌توان حکم به مغایرت آن با احکام اسلامی داد و اگر اتلافی هم در کار باشد تلف ارزش مالی و مالیت آن است که خارج از بحث قاعده اتلاف می‌باشد چون همانطور که بیان شد موضوع قاعده اتلاف، تلف خود مال است نه تلف ارزش مالی و مالیت آن. ثانیاً به مانند دیدگاه اول؛ قاعده اتلاف رابطه‌ای تنگاتنگ با قاعده ضمان دارد و ضمان زمانی حاصل می‌شود که عمل اتلاف قابلیت اسناد به شخص را داشته باشد، چون در پول‌های مجازی شخص اعم از حقیقی و حقوقی که پشتوانه آن باشند وجود خارجی ندارد و بر اساس فرمول‌های پیچیده ریاضی این‌گونه از پول‌ها اعتبار می‌یابند، ضمان منتفی است و اتلاف نیز موضوعیت نخواهد داشت. با توجه به آنچه که از قاعده اتلاف مورد بررسی قرار گرفت به نظر می‌رسد با توجه به ابهام در ضمان و مشخص

نبودن تلف‌کننده در فرض از بین رفتن داریی اشخاص، به جریان افتادن و پذیرش آنها با حرمت شرعی مواجه گردد.

همانگونه که بیان شد، قاعده مصلحت، از دیگر قواعد فقهی در تبیین ماهیت فقهی - حقوقی پول است. در بررسی قاعده مصلحت علاوه بر مصالح فردی، مصالح جمعی و لزوم حفظ نظام و جلوگیری از اختلال آن نیز باید مورد توجه قرار بگیرد. فقها اصل نظم و پرهیز از هرج و مرج در امور را از اصول حاکم بر مقررات دیگر اسلام بر شمرده‌اند و اجرای هر نوع مقرراتی که جامعه را به هرج و مرج بکشاند محکوم دانسته‌اند (حکیم، ۱۴۱۶، ج ۸: ۴۶۱). نائینی عدم رضایت شارع به اختلال را یکی از دلایل ضرورت تشکیل دولت اسلامی شمرده است (نائینی، ۱۴۲۴: ۴۰-۳۹). بنا بر این قاعده، هرگاه دیده شود عقلا بما هم عقلا چیزی را از آن جهت حسن می‌دانند که موجب حفظ نظام و بقا نوع است و یا آن را قبیح می‌شمرند به خاطر آنکه موجب اختلال نظام می‌گردد، ناچار باید شارع طبق حکم آنها حکم نماید؛ زیرا وی از عقلا بلکه رئیس عقلا می‌باشد (شوشتری، ۱۴۲۷، ج ۱: ۴۵). با عنایت به چالش‌های پول‌های مجازی مانند مشکلات امنیتی، تسهیل جرایم اینترنتی، فرار مالیاتی و پولشویی که موجب اختلال نظام اقتصادی و حتی سیاسی و اجتماعی جامعه خواهد شد، مصلحت اقتضاء می‌کند تا حاکم اسلامی تا به سامان رسیدن تولید و جریان این شکل از پول، از ورود آن به اقتصاد واقعی جلوگیری کند. با توجه به موارد یاد شده؛ از ایرادات فقهی که برای پول‌های مجازی گرفته می‌شود و مخالفین به آن استناد می‌کنند، خلاف مصلحت عمومی بودن و مغایرت آنها با نظم جامعه است لذا اگر بتوان این ایراد را برطرف نمود به طوری که چرخه تولید و جریان آن مشخص شود، در مورد حلیت آن مخالفتی وجود نخواهد داشت بر این اساس رمز ارزهایی که پشتوانه دولتی دارند اثرات مخرب بر اقتصاد کشور نداشته و مغایر با نظم جامعه نیز به شمار نمی‌آیند؛ مثال بارز آن پول رمزنگاری شده ملی می‌باشد که توسط دولت‌های روسیه و ونزوئلا ایجاد شده است (کریپتوروبل و پتروکوبین). این پول نه تنها اثر منفی بر اقتصاد کشور ندارد؛ بلکه

نارسانایی سیستم پولی کنونی را نیز برطرف می‌سازد و کشور را از سلطه دلار و همچنین اثرات مخرب چاپ بی‌رویه پول رها می‌سازد».

بند سوم: ماهیت حقوقی رمزارزها از نظر بانک مرکزی ایران

در خصوص ماهیت حقوقی رمزارزها اختلاف نظرهایی وجود دارد. بنا به یک نظر، رمزارزها مال هستند و از مالیت برخوردارند. اما آیا می‌توان برای رمزارزها قائل به مالیت شد و آنها را مال قلمداد نمود؟ در خصوص طبیعت غیر ملموس، غیر عینی و غیر فیزیکی رمزارزها، این موضوع موجب خروج رمزارزها از مفهوم مال نخواهد شد اما در خصوص صدق شرایط مالیت ممکن است تردید وجود داشته باشد که تبیین آن ضرورت دارد. ممکن است گفته شود مفید بودن هر چیزی از این نظر است که نیازی از انسان، را برآورده کند حال آن که رمزارزها نیازی از انسان را برآورده نمی‌کنند. لیکن در پاسخ باید گفت برطرف شدن نیاز به دو شیوه انجام می‌شود: گاهی آن شیء مستقیماً نیاز انسان را برطرف نکرده و ارزش ذاتی ندارد مانند اسکناس که ذات آن، کاغذی نیست و ارزشی ندارد اما از آنجاکه به عنوان وسیله‌ای برای رفع نیازهای انسان استفاده می‌شود، ارزش و مالیت اعتباری دارد (محمودی، ۱۳۹۸: ۵۱۱). اگر چه نمی‌توان برای ارزهای مجازی ارزش ذاتی قائل شد چرا که مستقیماً نیازی را برطرف نمی‌کنند لیکن از آنجاکه این ارزها همچون اسکناس و پول‌های امروزی می‌توانند به وسیله‌ای برای رفع نیازهای انسان به کار روند، مفید و ارزشمند تلقی می‌شوند. از سوی دیگر عقلاً در برابری مال پرداخت می‌کنند و این معنای ارزش اقتصادی آن در میان مردم است (نواب‌پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱۲).

در خصوص بررسی ماهیت رمزارزها به عنوان پولی، با توجه به مبانی حقوقی موجود، میان اندیشمندان این حوزه اختلاف نظر است. برخی ماهیت رمزارزها به عنوان پول تایید کرده‌اند (سید حسینی و دعایی، ۱۳۹۷: ۸۸). اما برخی دیگر رمزارزها را پول به معنای واقعی نمی‌دانند و عنوان ارز در این موضوع را مبنی بر مسامحه گذاشته‌اند

(میرازخانی و سعدی، ۱۳۹۷: ۲۶). از منظر حقوقی دو ایراد و اشکال بر ماهیت پولی رمز ارزها وارد شده است که هر دو اشکال قابل پاسخ‌گویی است: عدم وجود مالیت که در این خصوص باید گفت رمز ارزها مال بوده و حایز مالیت عرفی و شرعی نیز می‌باشند. مضافاً آن که مطابق برخی نظریات لزومی ندارد آنچه به عنوان پول در جریان است مال شمرده شود (امینی و میری، ۱۳۹۳: ۱۵۷). بنابراین می‌توان گفت از منظر حقوقی اشکالی بر ماهیت پولی رمز ارزها وارد نیست و در مقام نظری و تئوریک می‌توان آنها را نوعی از پول‌های مدرن تلقی نمود (خادمان و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۵۵).

اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران امور کلان اقتصادی از جمله نظام بانکی را دولتی قلمداد می‌کند و همین اصل بزرگ‌ترین چالش پذیرش رمز ارزها در نظام حقوقی ایران است چراکه اساساً رمز ارزها با هدف حذف واسطه‌ها از مبادلات و تعاملات اقتصادی ایجاد شده‌اند و کاملاً غیر متمرکز هستند و بانک‌ها و دولت‌ها نمی‌توانند بر مبادلات آنها نظارت و کنترل داشته باشند. البته در تفسیر این اصل باید بیشتر تامل نمود. مفهوم این اصل این نیست که زمینه‌های حساس مستقیماً در دست دولت باشد. بلکه همینقدر کافی است که دولت نظارت مستقیم باشد و رشته امور را تا سطح حق تصرف در اختیار گیرد حتی اگر این منابع در مالکیت بخش خصوصی باشد. از طرف دیگر، ریشه اصل ۴۴ قانون اساسی تمایل دولت‌ها به هدایت جریان اقتصادی جامعه و مربوط به شاخه نظم عمومی اقتصادی ارشادی است. نظم عمومی اقتصادی نیز نظامی قابل انعطاف، تابع زمان و مکان و احوال اقتصادی و مقتضیات متغیر سیاست اقتصادی است و از ثبات نسبی نظم عمومی سیاسی بی‌بهره است (کاتوزیان، ۱۳۹۶: ۲۵). در نتیجه در صورتی که مقتضیات زمان و مکان و منافع جامعه ایران در پذیرش رمز ارزها و توسعه آنها باشد و توسعه کاربرد آنها، سیاست‌های پولی و مالی و امور کلان اقتصادی را مختل نکند، به لحاظ فنی صیانت از حق تصرف دولت نیز امکان پذیر باشد، پذیرش و اعتبار دهی به آنها از طریق تقنین در این حوزه با مانع اصل ۴۴ قانون اساسی و مبادلات آنها با مانع نظم

عمومی تلافی نخواهد کرد.

رمزارها از نظر بانک مرکزی ایران به چهارگروه ذیل تقسیم بندی می شوند: الف) رمزارز جهان روا؛ ب) ارز رمز بانک مرکزی؛ ج) رمزارز منطقه‌ای؛ د) رمزارز حاصل از عرضه سکه / توکن. رمزارزهای جهان روا، ماهیتاً ارز مجازی یا ارز رمزنگاری شده غیرمتمرکز است. بیت‌کوین یک ارز مجازی و رمزنگاری شده غیرمتمرکز است، توسط نهاد مرکزی قابلیت ایجاد و کنترل ندارد، از ویژگی ناشناختگی برخوردار است و توسط کاربران قابلیت خلق و توزیع را دارد. حال چنانچه ارزی بر پایه فناوری رمزنگاری تولید شود ولی سایر ویژگی‌ها از جمله عدم کنترل توسط نهاد مرکزی را نداشته باشد ریسک کمتری نسبت به بیت‌کوین خواهد داشت. افزون بر این، ایجاد و به‌کارگیری بیت‌کوین به نوعی مقابله با نظام پولی و مالی موجود در سطح جهانی بوده است؛ حال آنکه ایجاد و توسعه رمزارزهای قابل کنترل در بستر نظام موجود صورت می‌گیرد. ارزهای مجازی به لحاظ محتوا و ماهیت، چیزی بیش از «داده» و «اطلاعات» نیستند که با زبان ریاضی و با استفاده از تکنیک‌های رمزنگاری خلق می‌شوند. به همین دلیل است که گاهی از آنها به عنوان «دارایی دیجیتال» تعبیر می‌شود (محمودی، ۱۳۹۸: ۵۱۲). ارزهای مجازی را می‌توان طبق بند «الف» ماده ۲ قانون تجارت الکترونیکی، یک نوع «داده پیام» دانست. این بند مقرر می‌دارد: «داده پیام هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم است که با وسایل الکترونیکی، نوری و یا فناوری‌های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود».

رمزارز بانک مرکزی و رمزارز منطقه‌ای را صرفاً به این دلیل که مبتنی بر فناوری رمزنگاری است می‌توان ارز مجازی دانست ولی از سایر ویژگی‌های آنها برخوردار نیست. آنچه در اسنادی چون سند گروه ویژه اقدام مالی FATF در مقام تعریف ارزهای مجازی و ارزهای مجازی غیرمتمرکز (گروه اول) آمده از تفاوت‌هایی با بقیه موارد مذکور (گروه‌های دوم، سوم و چهارم) که بیان شد برخوردار است. اول آنکه بیت‌کوین به عنوان یک ارز مجازی در معنای غیرمتمرکز توسط شخص یا نهاد ثالث ایجاد و توزیع نمی‌شود و توسط

یک نهاد مرکزی نیز قابلیت کنترل آن وجود ندارد. این ارز قابلیت استخراج توسط عموم مردم را دارد و از پشتوانه‌ای از دارایی مشهود یا نامشهود برخوردار نیست و بر پایه عرضه و تقاضا نوسانات قیمتی آن مشخص می‌شود. حال زمانی که یک ارز بر پایه فناوری رمزنگاری ایجاد شود ولی قابلیت استخراج توسط عموم مردم را نداشته باشد و نیز دارای پشتوانه‌ای از دارایی باشد را نمی‌توان ارز مجازی در معنای کامل آن یعنی بیت‌کوین دانست.

گروه دوم و سوم را با وجود برخورداری از فناوری رمزنگاری، باید ماهیتاً یا پول الکترونیکی دیجیتال دانست. ارز مجازی با پول اعتباری (فیات یا ارز واقعی پول واقعی) یا پول ملی، که پول سکه‌ای و کاغذی کشورهاست و به‌عنوان پول قانونی آن تعیین شده و توزیع می‌شود و معمولاً به‌عنوان وسیله مبادله در کشور صادرکننده مورد استفاده و پذیرش قرار می‌گیرد، متمایز است. این پول با پول الکترونیک، که یک نماینده دیجیتال از ارز فیات است و برای انتقال الکترونیکی پول نقد استفاده می‌شود نیز تفاوت دارد. پول الکترونیک، یک سازوکار انتقال دیجیتالی برای پول رایج و قانونی است، یعنی به صورت الکترونیکی مقدار تراکنشی را که دارای وضعیت قانونی پرداخت است، انتقال می‌دهد و به این لحاظ متفاوت با ارز مجازی است. ارز مجازی توسط دولت یا اتحادیه پولی ایجاد نمی‌شود، بلکه به وسیله گروهی از افراد یا نهادها به وجود می‌آید و برای مبادلات چندجانبه کالاها یا خدمات بین اعضای گروه مورد استفاده قرار می‌گیرد. از این رو استفاده از فناوری رمزنگاری برای تبادل پول ملی یک کشور یا برخی کشورها، ماهیت آن را تبدیل به ارز مجازی در مفهوم بیت‌کوین نمی‌کند و رمزارز بانک مرکزی ایران یا رمزارز منطقه‌ای را نیز باید ماهیتاً پول دیجیتال یا الکترونیک مبتنی بر فناوری رمزنگاری دانست.

مورد چهارم را نیز زمانی که در ایران و توسط اشخاص مشخصی و به پشتوانه دارایی معینی یا بدون پشتوانه دارایی تولید می‌شود، یعنی تمام موارد زیر، نمی‌توان ارز مجازی در معنای کامل آن دانست. بر این اساس همانطور که بیان شد، توکن به دو دسته

دارای پشتوانه و بدون پشتوانه طبقه‌بندی می‌شود. توکن با پشتوانه به چهار دسته تقسیم می‌شود: ۱. توکن با پشتوانه ریال، ۲. با پشتوانه طلا و سایر فلزات گرانبها، ۳. با پشتوانه ارز، ۴. با پشتوانه سایر دارایی‌های مشهود و غیرمشهود.

انتشار توکن با پشتوانه ریال در کنترل و اختیار بانک مرکزی است، انتشار توکن با پشتوانه طلا و سایر فلزات گرانبها پس از اخذ مجوز بانک مرکزی و با ضمانت بانک‌های کشور مجاز است، انتشار توکن با پشتوانه ارز تنها در انحصار بانک‌های دارای مجوز بانک مرکزی است و انتشار توکن با پشتوانه سایر دارایی‌های مشهود و غیرمشهود تابع قوانین بورس است. همچنین انتشار توکن بدون پشتوانه نیز از حیطة وظایف بانک مرکزی خارج بوده و تابع قوانین بورس است.

در بحث در خصوص ماهیت حقوقی رمزارزها مطابق آنچه که در سند بانک مرکزی در تقسیم رمزارزها بیان شده باید گفت که بانک مرکزی صدور و انتشار رمزارزهای جهان‌روا را در اختیار توسعه‌دهندگان آن قرار داده و برای خود در این زمینه امکان پذیرش نقش و مسئولیتی قائل نیست. این امر به دلیل ماهیت غیرقابل کنترل این رمزارزها، مانند بیت‌کوین است. در بقیه موارد که ایجادکننده و تولیدکننده رمزارزها مشخص است قابلیت کنترل، هرچند غیرمستقیم برای بانک مرکزی وجود دارد. زیرا زمانی که ارز مجازی توسط بانک مرکزی براساس پیمان‌های چندجانبه پولی و یا توسط اشخاص حقیقی و حقوقی مشخص در کشور ایجاد و توزیع می‌شود، بانک مرکزی در نهایت با اعمال سیاست‌های پولی و مالی توانایی لازم در سیاست‌گذاری، مدیریت و کنترل این حوزه را خواهد داشت. از این رو با علم به این واقعیت بانک مرکزی استفاده از رمزارزهای جهان‌روا مانند بیت‌کوین را به عنوان ابزار پرداخت در داخل کشور ممنوع کرده است. با این حال بانک مرکزی از گسترش ارزهای مجازی جهان‌روا در ایران غافل نبوده و تلاش کرده است خرید و فروش و تبادل آن را منظم کند. به این ترتیب مقرر شده رمزارزهای جهان‌روا تنها در صرافی‌ها قابلیت خرید، فروش و تبادل دارند. بر این اساس بانک مرکزی رویکردی مشابه با رویکرد

«منتظر بمان و ببین» را اتخاذ کرده است؛ یعنی هیچ‌گونه تضمینی از سوی بانک مرکزی در زمینه تأیید اصالت رمزارزها وجود ندارد و برای مدیریت و ثبات قیمت آنها هیچ‌گونه سازوکاری اعمال نمی‌کند. ریسک تمامی معاملات و خطرات ناشی از سرمایه‌گذاری در این حوزه همه با خود سرمایه‌گذاران خواهد بود. به این ترتیب با وجود اتخاذ سیاست معقولی نسبت به سیاست ممنوعیت بیت‌کوین، همچنان در این زمینه نقص‌هایی وجود دارد که نیازمند برطرف شدن است. نکته آخر اینکه بررسی سند مذکور نشان از الگو برداری بانک مرکزی ایران از ساختار سیاست‌گذاری ارائه شده توسط روسیه دارد (سیاه‌بیدی کرمانشاهی و همکاران، ۱۳۹۷: ۸-۶).

بانک مرکزی تلاش کرده تا با اتخاذ رویکرد ریسک‌مدار تا حدودی از میزان ریسک این حوزه بکاهد. اول، فهرست رمزارزهای قابل مبادله در صرافی‌های رمزارزی توسط بانک مرکزی تعیین و در بازه‌های سه‌ماهه ابلاغ می‌شود. دوم، صرافی‌های رمزارزی ملزم به رعایت قوانین مبارزه با پولشویی و شناسایی مشتریان خواهند بود. خریدوفروش رمزارز به صورت فردی تنها در صورت احراز کامل هویت و ردوبدل شدن اطلاعات هویتی و اسناد و اطلاعات مربوط به منشأ منابع مالی یا رمزارز مجاز است. این امر اجرای وظیفه قانونی صرافی‌ها به‌عنوان یکی از اشخاص مشمول، مطابق ماده ۵ قانون مبارزه با پولشویی اصلاحی ۱۳۹۷ است که باید مطابق بند «الف» ماده ۷ قانون مزبور، به احراز هویت و شناسایی مراجعان، مالکان واقعی و در صورت اقدام توسط نمایندگان یا وکیل، احراز سمت و هویت نماینده، وکیل و اصیل، اقدام کنند. سوم، صرافی‌های رمزارزی موظف هستند تا کلیه اطلاعات مربوط به خریدوفروش، مشتریان و همچنین دلیل و منشأ معاملات را ثبت و در صورت درخواست در اختیار بانک مرکزی قرار دهند.

بانک مرکزی ایران تلاش کرده تا افزون بر شمول مقررات پولشویی بر ارزهای مجازی، آنها را تحت شمول مقررات ارزی کشور نیز کند. این امر با عباراتی چون «سقف تبدیل ریال به رمزارزها و برعکس، در صرافی‌های مجاز تابع مقررات عمومی قوانین ارزی

کشور خواهد بود» و «نگهداری رمزارزها توسط اشخاص حقیقی و حقوقی تابع مقررات عمومی قوانین ارزی است» در متن سند «الزامات و ضوابط حوزه رمزارزها» مؤید این مطلب است.

مطابق ماده ۱۱ قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱ با اصلاحات بعدی این قانون، بانک مرکزی ایران به عنوان تنظیم‌کننده نظام پولی و اعتباری کشور موظف به انجام وظایفی از جمله وظیفه مندرج در بند «ج» این ماده یعنی «تنظیم مقررات مربوط به معاملات ارزی و تعهد یا تضمین پرداخت‌های ارزی با تصویب شورای پول و اعتبار و همچنین نظارت بر معاملات ارزی» است. به این ترتیب سند مذکور ارزشهای مجازی را وارد دایره تعریف ارز کرده است. مطابق بند «پ» ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ اصلاحی ۱۳۹۴ ارز عبارت است از: «پول رایج کشورهای خارجی، اعم از اسکناس، مسکوکات، حوالجات ارزی و سایر اسناد مکتوب یا الکترونیکی که در مبادلات مالی کاربرد دارد». بدون تردید زمان تصویب این قانون، قانونگذار به مواردی مانند ارزشهای مجازی به خصوص بیت‌کوین توجه نداشته و با توجه به ویژگی‌های بیان شده برای ارزشهای مجازی، این مورد از شمول تعریف قانونگذار در این ماده نیز خارج است. زیرا اگر چنین نبود برای شمول آن نیازی به ذکر شمول مقررات ارزی در سند «الزامات و ضوابط حوزه رمزارزها» بر ارزشهای مجازی نیز وجود نداشت.

در بررسی ماهیت ارزی رمزارزها با توجه به تقسیم‌بندی ارزشهای مجازی، در این زمینه باید تفکیک قائل شد. در خصوص ارزشهای جهان‌روا نکاتی که بیان شد صدق می‌کند. یعنی این ارزشها، مانند بیت‌کوین مشمول بند «پ» نیستند و در صورت پذیرش اختیار قانونی شورای پول و اعتبار در تعیین مصادیق ارز، ارزشهایی چون بیت‌کوین را می‌توان مشمول تعریف ارز دانست. در مورد رمزارز بانک مرکزی شمول مقررات ارزی بلاوجه به نظر می‌رسد؛ زیرا مطابق تعریف ارائه شده این رمزارز شکل الکترونیکی همان پولی است که توسط بانک مرکزی خلق و صادر می‌شود؛ یعنی ریال ایران. از این رو شمول

مقررات ارزی بر آن توجیهی ندارد. بیان این نکته در سند مذکور که «رمزارز ملی تنها در بانک‌های مجاز و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران قابل تبادل است» نشان از توجه به مطلب مذکور و خروج این رمزارز از شمول قوانین ارزی باشد. در خصوص دسته سوم و چهارم رمزارزهای اشاره شده در سند مذکور، یعنی رمزارز منطقه‌ای و رمزارز حاصل از عرضه اولیه سکه / توکن نیز شمول عنوان ارز بر آنها محل تأمل است. اگر منظور از رمزارز منطقه‌ای ایجاد یک پول منطقه‌ای، مانند یورو در منطقه اروپا، باشد بدیهی است مشمول عنوان «پول رایج کشورهای خارجی» مطابق تعریف بند «پ» ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نمی‌شود. زیرا این پول دیگر خارجی محسوب نشده و به عنوان پول داخلی مورد استفاده قرار می‌گیرد. باین حال جهت اظهار نظر دقیق در خصوص شمول عنوان ارز بر این رمزارز باید منتظر اعلام شرایط آن توسط بانک مرکزی بود. رمزارز حاصل از عرضه اولیه سکه / توکن نیز با توجه به اینکه در داخل کشور صادر می‌شود قاعدتاً نباید مشمول مقررات ارزی کشور شود. اما از آنجاکه این نوع از رمزارزها در خارج از کشور نیز وجود دارند، اگرچه در سند مذکور مورد شناسایی قرار نگرفته‌اند، شمول مقررات ارزی بر این دسته نیز امکان‌پذیر است. بر این اساس، به نظر می‌رسد جز ارزهای جهان‌روا، بقیه مصادیق رمزارزها شناسایی شده در سند مزبور را باید خارج از مصداق ارز و در نتیجه خارج از شمول قوانین ارزی دانست.

با در نظر گرفتن ایرادات یاد شده در مورد ارز محسوب نمودن رمزارزهای بیان شده توسط بانک مرکزی این پرسش به وجود می‌آید که آیا اساساً شورای پول و اعتبار از جهات قانونی برخوردار است؟ اختیارات شورای پول اعتبار در حوزه ارزی تأیید برخی تصمیمات بانک مرکزی ایران به عنوان تنظیم‌کننده نظام پولی و اعتباری کشور است. این موارد عبارتند از: بند «ج» ماده ۱۱ قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱ «تنظیم مقررات مربوط به معاملات ارزی و تعهد یا تضمین پرداخت‌های ارزی با تصویب شورای پول و اعتبار و همچنین نظارت بر معاملات ارزی» و بند «ه» اصلاحی سال ۱۳۵۸ این قانون:

«نظارت بر صدور و ورود ارز و پول رایج ایران و تنظیم مقررات مربوط به آن با تصویب شورای پول و اعتبار». بنابراین وظیفه قانونی مربوط به توسعه مصادیق ارز از دایره شمول اختیارات این شورا خارج است و باید به موجب قانون صورت گیرد. همانطور که بند «پ» ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در مقام تعریف ارز و بیان مصادیق آن توسط قانونگذار به تصویب رسیده است. به این ترتیب سیاستگذاری برای شمول عنوان ارز و شمول مقررات ارزی بر رمزارزها با چالش‌های حقوقی مواجه است. با این حال چنانچه بتوان ایرادات مطروحه را برطرف کرد و رمزارزها را مشمول عنوان و قوانین ارزی دانست، در صورت عدم رعایت قوانین و مقررات در این زمینه در مواردی امکان وقوع قاچاق ارز نیز متصور است. مطابق بند «خ» ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ اصلاحی ۱۳۹۴: «عدم رعایت ضوابط تعیین شده از سوی دولت یا نداشتن مجوزهای لازم از بانک مرکزی برای ورود، خروج، خرید، فروش یا حواله ارز» عنصر مادی جرم قاچاق ارز را در ایران تشکیل می‌دهد. از این رو عدم رعایت ضوابط حاکم بر ارز که به تصویب شورای پول اعتبار رسیده و یا در دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر صرافی‌ها مصوب ۱۳۹۳ آمده با وجود شرایط قانونی مشمول عنوان قاچاق ارز خواهد شد (سیاه‌بیدی کرمانشاهی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲-۱۰).

در واقع قانونگذار تلاش کرده تا با شمول قوانین ارزی و الزامات این حوزه - برای مثال مقررات خاص در خرید و فروش ارز، مانند شناسایی و ثبت هویت خریدار، میزان خرید و فروش و یا ضرورت دریافت و نگهداری رسید خرید - به طور مضاعفی رویکرد ریسک‌مدار را در این زمینه برقرار کند. با این حال این امر ضرورت ندارد؛ زیرا شمول رویکرد ریسک‌مدار در برابر پولشویی به ارزهای مجازی همانند سایر کشورها، در این زمینه به تنهایی کافی است. چنانچه سیاستگذار ایرانی اصرار به شمول قوانین ارزی بر ارزهای مجازی دارد، این امر نیازمند ایجاد اصلاحاتی در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و تعیین مجازات مجازی به عنوان ارز خارجی یا در حکم آن است.

بند چهارم: ابهام در مالیت رمزارزها

با عنایت به آنچه پیرامون ماهیت فقهی و حقوقی رمزارزهای مجازی بیان شد، ابهام در ماهیت‌های یاد شده به ابهام در مالیت داشتن رمزارزها برمی‌گردد. یعنی آنچه منجر به اختلاف‌نظرها شده، ابهام در مالیت داشتن رمزارزهاست. برای بررسی مالیت رمزارزها باید ابتدا به این سوال پاسخ داده شود که آیا رمزارزها کارکردهای سه‌گانه‌ی پول یعنی واسطه مبادلات بودن، عیار مشخص برای سنجش داشتن و امکان ذخیره ارزش برخوردارند، یا نه؟

اولین کارکرد پول، وسیله مبادله بودن آن است. در مورد برخورداری رمزارزها از این کارکرد گفته شده است: علیرغم افزایش تعداد کیف پول‌های رمزارزها، افزایش پذیرش رمزارزها توسط شرکت‌ها و خرده فروش‌ها و حتی ایجاد بیش از ۴۰۰۰ دستگاه ATM در سطح جهان هنوز به صورت فراگیر و گسترده رمزارزها و به خصوص بیت‌کوین به عنوان واسطه‌ای برای مبادله مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. البته روند افزایش و نمایی نمودارها حاکی از اقبال روزافزونی در آینده از این رمزارزها خواهیم بود. در شرایط فعلی با توجه به ناآگاهی مردم و نیز مشکل عدم مقیاس‌پذیری مناسب و میزان کم تراکنش برثانیه (TPS) نسبت به شبکه‌های مرسوم پرداخت همانند VISA، رمزارزها در رابطه با پرداخت‌های خرد جایگاه مناسبی در میان مردم پیدا نکرده است. البته به نظر می‌رسد با پیشرفت بیشتر تکنولوژی، مخصوصاً در این حوزه همانند فناوری شبکه لایت‌نینگ و تکنولوژی‌های مربوط به زنجیره جانبی، افزایش حجم بلاک و به‌کارگیری رمزارزهایی با تعداد تراکنش‌های بیشتر در هر ثانیه امکان افزایش استفاده از رمزارزها در پرداخت‌های خرد در آینده قابل تصور خواهد بود. یکی از موارد مهم مبنی بر نقش پول بودن یک شی، اعتماد^۱ مردم به آن است که در بیت‌کوین با توجه به متن باز بودن آن و اینکه مبتنی بر پلتفرم بلاکچین

1 Trust

2 Source Open

عمومی^۱ است. این اعتماد شکل می‌گیرد. چراکه تمام تراکنش‌ها برای تمام نودهای شبکه قابل مشاهده و بررسی است و دفترکل در اختیار همه قرار داشته و هر فردی بدون هیچ محدودیتی در هر جای دنیا که مستقر باشد امکان ورود و خروج به این شبکه را دارد و با توجه به متن باز بودن آن و ساختارکد حتی خود خلاق آن و فرد دیگری نیز نمی‌تواند بدون اجماع سایرین باعث تغییر شبکه به نفع خود شود. در این شرایط اعتماد که مهمترین ویژگی برآمده از بیت‌کوین است می‌تواند شکل بگیرد (نوری، ۱۳۹۷: ۱۲۶-۱۲۵).

در بیت‌کوین تمامی تراکنش‌ها در یک دفترکل عمومی نوشته می‌شوند. وقتی یک تراکنش انجام می‌شود در دفترکل اطلاعات مقدار بیت‌کوین و فرستنده و گیرنده ثبت می‌شود که آدرس طرفین معامله به صورت رشته‌ای از ۲۶ الی ۳۵ حرف مشخص شده است. زمانی که فردی قصد دارد پرداخت خود را از طریق بیت‌کوین انجام دهد، اطلاعات تراکنش (مقدار بیت‌کوین و آدرس فرستنده) به همراه امضا و کلید خصوصی به شبکه ارسال می‌شود. این اطلاعات در قالب یک بلوک درمی‌آیند که باید به سایر بلوک‌ها اضافه شوند، اما قبل از اینکه به سایر بلوک‌ها متصل شود باید تأیید شود. این تأییدیه در سیستم سنتی توسط نهاد مرکزی صورت می‌پذیرفت که ابتدا حساب فرد را بررسی می‌کرد که آیا موجودی کافی برای این تراکنش دارد یا خیر و در صورت وجود، آن مبلغ را از حساب فرد کاسته و به حساب گیرنده اضافه می‌کرد؛ اما در این سیستم برای تأیید و ثبت تراکنش باید عملیات «اثبات کار» که شامل حل مجموعه‌ای از مسائل ریاضی توسط معدن‌کاوان (استخراج‌گران) است صورت پذیرد (کارل و دیگران، ۲۰۱۹: ۹-۷). هر بیت‌کوین تا هشت رقم قابلیت ریز شدن دارد که به ریزترین واحد، ساتوشی اطلاق می‌شود. البته بر اساس نیاز و توافق استخراج‌گران این واحد می‌توان ریزتر بشود. در ساختار رمز ارزها از جمله بیت‌کوین، یکی از مهمترین ارکان تشکیل دهنده بلاک چین است. بلاک چین؛ «یک دفتر ثبت عمومی است که تمامی تراکنش‌های بیت‌کوین که تا به حال اجرا شده است

را در خود دارد و همواره با اضافه شدن بلوک‌های جدید در حال رشد است. بلوک‌های جدید به صورت زنجیروار و براساس تاریخ به زنجیره بلوکی اضافه می‌شوند. هریک از گره‌ها (کامپیوترهای استخراج‌گران که به شبکه بیت‌کوین متصل هستند و از برنامه کامپیوتری متن‌باز برای تأیید اعتبار و جریان انداختن تراکنش‌ها استفاده می‌کند) یک کپی از زنجیره بلوکی را به صورت خودکار بعد از پیوستن به شبکه بیت‌کوین دریافت می‌کنند» (سیدحسینی و دعایی، ۱۳۹۳: ۲۱). در واقع؛ زنجیره بلوکی، فهرست یا پایگاه داده‌های عمومی از همه تراکنش‌هایی است که تاکنون انجام پذیرفته‌اند و فرستاده شده‌اند. با این فهرست هرکسی می‌تواند بداند که کدام بیت‌کوین از چه کسی است.

در رابطه با کارکرد دوم یعنی واحد سنجش و محاسبه قرار دادن علیرغم رشد شرکت‌ها و کسب‌وکارهایی که رمزارزها را برای سنجش کالاها و خدمات خود در نظر گرفته‌اند؛ اما این حجم در مقطع کنونی و در سطح جهان مقدار تقریباً ناچیزی محسوب می‌شود. به علاوه وجود نوسانات بسیاری بالایی که در این رمزارزها وجود دارد امکان وسیله مبادله، واحد سنجش قرار گرفتن و حتی کارکرد سوم که مربوط است به ذخیره ارزش را مختل می‌نماید و مانع جدی بر قیمت‌گذاری کالاها و خدمات بر اساس این رمزارزها است.

کارکرد سوم پول یعنی ذخیره ارزش نیز اگر در طول مدت ایجاد رمزارزها و به طور خاص بیت‌کوین مورد توجه قرارگیرد. شاهد یک روند افزایش قیمت در آنها هستیم؛ اما به دلیل نوسانات بالا در دوره زمانی کوتاه‌مدت، امکان ذخیره ارزش بودن رمزارزها هم به خوبی محقق نمی‌شود. به همین دلیل است که در چند ماه اخیر مخصوصاً پس از کاهش اکثر قیمت‌های رمزارزها، گرایش به سمت رمزارزهای با ثبات و حتی ایجاد آنها در بازار افزایش پیدا کرده است. باید توجه داشت این رمزارزها عملاً همانند ارزهای رایج است که در فضای الکترونیکی و در بستر بلاکچین ایجاد شده‌اند.

از میان سه کارکرد اصلی پول در مورد رمزارزها گفته شده است که تاکنون بیت‌کوین

نسبتاً موفق به برآوردن کارکرد واسطه مبادلات بودن پول بوده است. انجام تراکنش‌ها به وسیله بیت‌کوین بسیار راحت و کم‌هزینه است، با این حال، همه اجناس در بازار کنونی قابل تجارت با بیت‌کوین نیستند. در خصوص کارکرد واحد سنجش بودن پول، بیت‌کوین در شرایط کنونی هنوز در سطح پایینی محقق شده است. چالشی‌ترین کارکرد بیت‌کوین، کارکرد ابزار ذخیره ارزش بودن در جایگاه پول است و زمانی حاصل می‌شود که از بیت‌کوین برای انجام تجارت و همچنین ذخیره ارزش برای آینده استفاده گسترده شود. مشکل اصلی در این زمینه رسیدن به ثبات نسبی در نرخ بیت‌کوین است. دولت‌ها از طریق اعمال سیاست‌های پولی از ثبات ارزش پول‌های قانونی کشور حمایت می‌کنند. بیت‌کوین از آن جایی که وابسته به هیچ مقام یا دولت مرکزی نیست، از این حمایت محروم است (میرزاخانی، ۱۳۹۶: ۱۵۹).

بیت‌کوین همانند سایر پرداخت‌های دیجیتال همانند پی‌پال (PayPal) نیست که همان پول بدون پشتوانه (Fiat) را با مکانیسم دیجیتال منتقل و پرداخت کند؛ بلکه پول رمزنگاری شده به خودی خود پولی است که پشتوانه آن ملموس و فیزیکی نیست و در فضای دیجیتال رقم می‌خورد که نوع کارکردهای اصلی اقتصادی پول را می‌تواند ایفا نماید (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۱۶).

البته با توجه به محدودیت تولید اکثر رمزارزها همانند بیت‌کوین و عدم دخالت بانک مرکزی (چارچوب غیرمتمرکز بودن آنها) و عدم چاپ پول بی‌ضابطه برخلاف پول‌های رایج کشورها، این پیش‌بینی وجود دارد که با افزایش اقبال مردم و بهبود فناوری‌های موجود، در بلندمدت قیمت این رمزارزها نیز روند صعودی به خود بگیرد و در نتیجه کارکرد ذخیره ارزش آنها پررنگ‌تر شود. علاوه بر این کارکردها، معمولاً ویژگی‌هایی برای یک پول در نظر می‌گیرند همانند بادوام بودن، به‌راحتی قابل حمل و انتقال باشد، عدم امکان جعل، استفاده آسان و قابل تقسیم به قسمت‌های کوچک‌تر و در نهایت داشتن ارزش با ثبات در طی زمان؛ در شرایط فعلی غیر از ویژگی آخر، تمامی ویژگی‌های دیگر را رمزارزها دارا

می‌باشند. به همین دلیل است که برخی بر این عقیده‌اند، رمزارزها به ویژه بیت‌کوین نیز می‌تواند به عنوان یک ارز مورد داد و ستد و وسیله مبادله قرار بگیرد؛ چراکه ارز حتماً نباید به طور فیزیکی قابل کارکرد باشد. بر این اساس، در جهانی که به سرعت در حال حرکت از آنالوگ به دیجیتال است، حتی یک فناوری جدید مانند بیت‌کوین می‌تواند مناسب این حوزه باشد (میرزاخانی، ۱۳۹۶: ۲۸).

با عنایت به موارد یاد شده می‌توان نتیجه گرفت که رمزارزها به ویژه بیت‌کوین، از کارکردهای سه‌گانه‌ی پول برخوردارند و همین موضوع موجب شده تا شمول مقرراتی که در مورد پول‌های سنتی رایج بود، در مورد آنها نیز مورد توجه قرار گیرد. در ادامه به تبیین مهمترین مصادیق شمول مقررات پول‌های سنتی به پول‌های مجازی که توانسته ماهیت حقوقی این نوع از پول‌ها را تحت تاثیر قرار دهد می‌پردازیم.

الف: شمول مقررات پول شویی

قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶ اولین قانون در زمینه مبارزه با پولشویی کشور ایران به‌شمار می‌آید. مواد ۴، ۵ و ۶ این قانون کلیه اشخاص حقیقی (تبصره «۳» ماده ۴) و حقوقی به‌ویژه بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری را مکلف به رعایت آیین‌نامه‌های این قانون کرده است. شورای عالی مبارزه با پولشویی به ریاست و مسئولیت وزیر امور اقتصادی و دارایی مسئولیت تدوین آیین‌نامه‌ها و اجرای مفاد این قانون را برعهده دارد. طبق بند «ه» ماده آیین‌نامه اجرایی قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۸، مؤسسات اعتباری به این صورت تعریف شده‌اند: «بانک‌ها (اعم از بانک‌های ایرانی و شعب و نمایندگی بانک‌های خارجی مستقر در جمهوری اسلامی ایران)، مؤسسات اعتباری غیربانکی، تعاونی‌های اعتبار، صندوق‌های قرض‌الحسنه، شرکت لیزینگ، شرکت‌های سرمایه‌پذیر، صرافی‌ها و سایر اشخاص حقیقی و حقوقی که به امر واسطه‌گری و جوه اقدام می‌نمایند. ماده ۷ قانون مبارزه با پولشویی و ماده ۲ آیین‌نامه اجرایی آن تکالیف لازم

برای مبارزه با پولشویی از جمله ثبت و گزارش اطلاعات اربابرجوع را به آنها تکلیف کرده است. بهنظر می‌رسد با توجه به تجربیات جهانی دبیرخانه شورای عالی مبارزه با پولشویی تکلیف قانونی لازم برای کنترل مراکز مبادله پول مجازی با پول رایج کشور را برعهده دارد. ممکن است این شورا برخی اختیارات برای حکمرانی بهتر نیاز داشته باشد که احتمالاً در سطح هیئت‌وزیران قابل رفع است. در جلسه شورای عالی مبارزه با پولشویی در تاریخ ۹ دی ماه ۱۳۹۶، به کارگیری ابزار بیت‌کوین و سایر ارزهای مجازی در تمامی مراکز پولی و مالی کشور ممنوع اعلام شد. حوزه نظارت بانک مرکزی نیز با توجه پیشگیری از وقوع جرائم از طریق ارزهای مجازی، موضوع ممنوعیت به کارگیری ارزهای مجازی را به بانک‌ها ابلاغ کرد. روابط عمومی بانک مرکزی به‌عنوان اعلام‌کننده مصوبه شورای عالی مبارزه با پولشویی اعلام کرد که تمام شعب و واحدهای تابعه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری و صرافی‌ها باید از انجام هرگونه خرید و فروش ارزهای مذکور و یا انجام هرگونه اقدامی که به تسهیل و یا ترویج ارزهای یاد شده بینجامد، به‌طور جد اجتناب کنند.

از سوی دیگر؛ ارزهای دیجیتال با مشخصه‌هایی همچون مبتنی بودن بر فناوری «بلاک چین» طراحی شده بر اساس کنترل غیر متمرکز و بدون وابستگی به دولت و قدرت مرکزی، بدون هیچگونه وجودی در خارج از بستر اینترنت در بیشتر حالات بدون پشتوانه پول، طلا یا کالای دیگر، غالباً با قابلیت استخراج، دارای ارزش، قابل تبدیل به دیگر رمز ارزها، پول‌های فیزیکی و کالا و با امکان دخیره ارزش و واحد شمارش قرارگرفتن شناخته می‌شوند (فتح‌الهی و عزمی، ۱۳۹۶: ۳۴). براین اساس، غیر متمرکز بودن پول مجازی که بر اساس آن، تمامی فرآیندهای انتشار، پردازش و اعتبار سنجی معاملات توسط شبکه کاربران و بدون هیچ واسطه‌ای برای نظارت و دخالت دولت‌ها صورت می‌پذیرد، زمینه ساز پولشویی است (فراتی و همکاران، ۱۳۹۹: ۶۱). پیاده‌سازی سیاست جنایی و راهبرد منسجم مبارزه با پولشویی چه به صورت سنتی و چه به شکل سایبری و از طریق بیت کوین شده نیازمند مدیریت تخصصی در سطح ملی است. در ایران، شاید بانک مرکزی

ایران، کلیدی‌ترین نهاد مسئول در امر مبارزه با پیشگیری از پولشویی از طریق نظام بانکی و پولی است. امنیت در ساختار بیت کوین موضوعی چند بعدی و متمایز از سایر پول‌ها است از آنجا که بیت کوین یک ارز مجازی غیر متمرکز است، به منظور از بین بردن امکان کلاهبرداری یا تبدیل آن در فرآیند معامله در یک زمان مشخص، طراحی شده است (شاملو و خلیلی پاچی، ۱۳۹۹: ۱۳۰). در حال حاضر، فعال‌ترین رویکرد در نظارت قانونی و مقرراتی بر عملیات ارز مجازی مربوط به اعمال قوانین و قواعد حاکم بر انتقال پول است. این قوانین تقریباً در هر حوزه قضایی در جهان به اجرا درمی‌آید و هدف اصلی آنها پیشگیری از پولشویی، یعنی تبدیل وجوه حاصل از انجام غیر قانونی به وجوه حاصل از فعالیت‌های مشروع تجاری است. یکی دیگر از چارچوب‌های قانونی فعال موجود که در حال حاضر به طور معمول برای تاثیر بر فعالیت‌های ارز دیجیتال اعمال می‌گردد، مجموعه قواعدی است که حاکم بر ارائه خدمات مالی است. در بسیاری از حوزه‌های قضایی، بانکداری، تجارت کالاها، تبدیل ارز خارجی و انواع دیگر خدمات مالی توسط مقامات دولتی تنظیم می‌شود (ماتسورا، ۱۳۹۷: ۱۵۳).

از دید نظری، رویکرد جمهوری اسلامی ایران به رمز ارزها، وضعیت خاصی دارد. به گونه‌ای که از سال ۱۳۹۶، شورای عالی مبارزه با پول‌شویی این مبادلات را مشمول قوانین مربوط به کلاهبرداری و پول‌شویی اینترنتی کرده است و محدود کردن این دست فعالیت‌های اقتصادی تا سال ۱۳۹۸ استمرار داشته است در حالی که از تیر ماه ۹۸، بانک مرکزی ایران، مبادلات رمز ارزهای دیجیتال را به صورت انحصاری متعلق به خود دانسته است (رحیمی و شریفیان، ۱۳۹۹: ۱۰). به نظر می‌رسد با توجه به تجربیات جهانی دبیرخانه شورای عالی مبارزه با پول‌شویی تکلیف قانونی لازم برای کنترل مراکز مبادله پول مجازی با پول رایج کشور را برعهده دارد. البته ممکن است این شورا، برخی اختیارات برای حکمرانی بهتر نیاز داشته باشد که احتمالاً در سطح هیئت وزیران قابل رفع است اما در جلسه سی ام شورای عالی مبارزه با پول‌شویی، به کارگیری ابزار بیت کوین و سایر

ارزهای مجازی در تمامی مراکز پولی و مالی کشور ممنوع اعلام شد. حوزه نظارت بانک مرکزی نیز با توجه به پیشگیری از وقوع جرایم از طریق ارزهای مجازی، موضوع ممنوعیت به کارگیری ارزهای مجازی را به بانک‌ها ابلاغ کرد.

ب: شمول مقررات مالیاتی

در اغلب کشورهای اروپایی و کشورهایی که سیاست‌های آنها مبتنی بر جواز تبادلات رمزارزها می‌باشد، قوانین و مقررات مالیاتی را براساس تراکنش در رمزارزها برای کسب درآمد در بانک‌ها و صرافی‌ها پیش‌بینی کرده است. با توجه به اینکه؛ اخذ مالیات در حوزه رمزارزها کلید شفافیت این حوزه نیز به‌شمار می‌رود، سازمان امور مالیاتی با استفاده از اختیارات خود در خصوص اخذ مالیات با استفاده از اطلاعات سامانه‌های سنا و نیما و اطلاعات عام رمزارزها مانند سختی استخراج، می‌تواند مبتنی بر مقررات تنظیم‌شده در این حوزه، مالیات بر استخراج رمزارزها را به‌صورت خودکار و علی‌الرأس دریافت کند و با دریافت مدارک هزینه از استخراج‌کنندگان و استعلام آنی از شرکت برق و گمرک، مالیات اضافی را به آنها بازگرداند. مالیات قابل اعمال بر ارزهای مجازی یا ذیل فصل چهارم (مالیات بر مشاغل) یا در فصل ششم (مالیات درآمد اتفاقی) قابل محاسبه است. در ماده ۹۳ قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۹۴ آمده است که «درآمدی که شخص حقیقی از طریق اشتغال به مشاغل یا به‌عنوان دیگر غیر از موارد مذکور در سایر فصل‌های این قانون در ایران تحصیل کند پس از کسر معافیت‌های مقرر در این قانون مشمول مالیات بر درآمد مشاغل می‌باشد». از آنجاکه ارز مجازی در سایر فصل‌های قانون نیامده است، درآمدهای ناشی از خرید آن می‌تواند در این ماده استنباط شود. در ماده ۹۴ این قانون نیز آمده است که «درآمد مشمول مالیات مؤدیان موضوع این فصل عبارت است از کل فروش کالا و خدمات به‌اضافه سایر درآمدهای آنان که مشمول مالیات فصول دیگر شناخته نشده پس از کسر هزینه‌ها و استهلاکات مربوط

طبق مقررات فصل هزینه‌های قابل قبول و استهلاکات». با توجه به تجربه دیگر کشورها، فروش ارز مجازی به عنوان فروش کالا درآمدی خواهد داشت که می‌تواند به عنوان درآمد مشمول مالیات شخص حقیقی محاسبه شود. ماده ۱۳۱ قانون نیز نرخ مالیات متعلقه را نشان می‌دهد. در بخش ششم مالیات درآمدهای اتفاقی می‌تواند در شرایط نوسانات بالای نرخ ارزهای مجازی مورد استناد قرارگیرد. در ماده ۱۱۹ این قانون آمده است که «درآمد نقدی و یا غیر نقدی که شخص حقیقی یا حقوقی به صورت بلاعوض و یا از طریق معاملات محاباتی^۱ و یا به عنوان جایزه یا هر عنوان دیگر از این قبیل تحصیل می‌نماید مشمول مالیات اتفاقی به نرخ مقرر در ماده ۱۳۱ این قانون خواهد بود». بدین ترتیب؛ طبق ماده ۹۷ این قانون سازمان امور مالیاتی می‌تواند نحوه اخذ مالیات از ارزهای مجازی را مدیریت کند و مطابق ماده ۱۳۱ قانون نیز نرخ مالیات متعلقه را نشان می‌دهد و در بخش ششم مالیات بر درآمدهای اتفاقی می‌تواند در شرایط نوسانات بالای نرخ رمزارزها مورد استناد قرارگیرد.

با توجه به اینکه؛ در ایران، مالیات بر درآمد اشخاص حقوقی ۲۵ درصد درآمد خالص آنهاست، زمانی که مدل تجهیزات استخراج رمزارز مشخص باشد و برق مصرفی و زمان استفاده از برق نیز مشخص باشد، با احتساب شاخص‌های فنی مثل نرخ سختی استخراج، می‌توان با تخمین خوبی میزان رمزارز استخراج شده را محاسبه کرد. سازمان امور مالیاتی می‌تواند با کنار هم قراردادن تعداد رمزارز حاصل از استخراج هر استخراج‌کننده و نرخی که رمزارز حاصله در سامانه نیما یا مراکز مبادله رمزارز مورد تایید بانک مرکزی مبادله شده است، مالیات این فعالیت‌ها را به صورت خودکار و علی‌الرأس توسط صرافی‌ها یا بانک‌های دخیل در سامانه نیما محاسبه و دریافت کند و استخراج‌کنندگان با استعلام آنی هزینه برق مصرفی و سایر هزینه‌ها، مابه‌التفاوت مالیات را از سازمان امور مالیاتی دریافت کنند.

۱ معاملات محاباتی معاملاتی هستند که مشخص میشود سود بسیار زیادی عاید یکی از طرفین معامله شده است.

بند پنجم: شمول مقررات بورسی

در ماده ۲۴ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴ آمده است که: «اوراق بهادار: هر نوع ورقه یا مستندی است که متضمن حقوق مالی قابل نقل و انتقال برای مالک عین و یا منفعت آن باشد. «شورا»، اوراق بهادار قابل معامله را تعیین و اعلام خواهد کرد». مفهوم ابزار مالی و اوراق بهادار در متن این قانون، معادل هم در نظر گرفته شده است. عبارت شورا در ماده مذکور به شورای عالی بورس و اوراق بهادار اشاره دارد. طبق این قانون شورای عالی بورس و اوراق بهادار از این اختیار برخوردار است که ارزشهای مجازی قابل تبدیل به پول دنیای واقعی را به عنوان ابزار مالی طبقه بندی کند. در این صورت امور مربوط به سیاستگذاری مربوط به سرمایه گذاری در ارزشهای مجازی در حوزه اختیارات این شورا قرار خواهد گرفت. در همین راستا، تاکنون مصادیق اوراق بهادار توسط شورای عالی بورس به عنوان اوراق بهادار قابل معامله در مصوبات مختلف ذکر شده اند که عبارت از اوراق اجاره (مصوبه ۱۳۹۶/۱۱/۰۱)؛ قرارداد آتی کالا (مصوبه ۱۳۹۶/۱۱/۰۱)؛ قرارداد آتی سهم (مصوبه ۱۳۸۸/۰۲/۱۳)؛ اوراق اختیار معامله (مصوبه ۱۳۸۸/۰۵/۰۵)؛ اوراق استصناع (مصوبه ۱۳۸۸/۰۵/۰۵)؛ اوراق رهنی (مصوبه ۱۳۸۸/۰۵/۰۵)؛ حق تقدم تسهیلات مسکن (مصوبه ۱۳۸۸/۱۲/۰۳)؛ اوراق مشارکت (مصوبه ۱۳۸۹/۰۷/۲۶)؛ اوراق قرض الحسنه (مصوبه ۱۳۹۰/۰۷/۱۱)؛ اوراق مرابحه (مصوبه ۱۳۹۰/۰۷/۱۱)؛ گواهی ارزی (مصوبه ۱۳۹۰/۱۲/۲۱)؛ اوراق اختیار معامله تبعی (مصوبه ۱۳۹۱/۰۵/۱۶) و مواردی از این دست است (سلطانی، ۱۳۹۵: ۱۹۲). با توجه به تعریفی که قانونگذار از مفهوم «اوراق بهادار» ارائه نموده است و مصادیقی که تاکنون توسط شورای عالی بورس به عنوان اوراق بهادار اعلام شدند، توکن های اوراق بهادار و به صورت کلی توکن هایی را که هدف از صدور آنها جذب سرمایه برای یک طرح یا پروژه کسب و کاری باشد و به دارنده آن حقوق مالی قابل نقل و انتقال اعطا می کند، می توان مصداقی از اوراق بهادار دانست؛ هرچند که به جهت شمول قانونی همانند سایر مصادیق، مستلزم تصریح

است (حدادی و مظفری، ۱۴۰۱: ۱۴۸).

البته با توجه به خلاءهای قانونی لازم است چارچوب‌های قانونی برای تدوین قوانین و مقررات جدید بازار سرمایه به منظور خرید و فروش توکن‌ها در بورس اوراق بهادار پیش‌بینی گردد.

در صورتی که بنا باشد عرضه عمومی توکن‌های رمزنگاری شده از مقررات حاکم بر اوراق بهادار تبعیت کند، لازم است فرایندی را طی نماید که دارای مراحل زیر است:

الف) صدور: در ابتدا لازم است که توکن اوراق بهادار نزد مقامات قانونی ذی صلاح ثبت شود یا آنکه مشمول یکی از شرایط استثنای از مقررات ثبت اوراق بهادار باشد و لازم است کلیه مقررات قانونی حاکم بر فرایند توزیع را رعایت نماید. همچنین ممکن است لازم باشد تا ناشران توکن‌های اوراق بهادار از طریق انتشار امیدنامه یا دیگر اسناد مشابه، اقداماتی را در خصوص افشای ریسک‌های حاکم و ویژگی‌های کلیدی آن توکن، از جمله ریسک‌های معطوف به تکنولوژی دفترکل توزیع شده اتخاذ نمایند که برای حفاظت از بازار و نیز سرمایه‌گذاران ضروری است. علاوه بر این پروتکل‌های شبکه دفترکل توزیع شده و قراردادهای هوشمندی که زیرساخت توکن‌های اوراق بهادار هستند، نیز ممکن است مشمول مقررات نظارت، بازرسی و کنترل باشند تا اطمینان کافی از فرایند صدور توکن و کاربرد تکنولوژی زیرساخت آن حاصل شود.

ب) توزیع: به صورت کلی، پس از ثبت توکن اوراق بهادار، صادرکننده از طریق کارگزاران یا پلتفرم‌های واسط متعدد موجود برای توزیع آنها اقدام خواهد کرد. در این بین، اهمیت دارد تا این کارگزاران و واسطه‌های توزیع از مجوزهای لازم برخوردار باشند تا توکن اوراق بهادار را در بازار توزیع کنند و اطمینان حاصل نمایند که مقررات و قوانین مقابله با پولشویی و احراز هویت مشتریان و خریداران به درستی انجام شده است.

پ) ایجاد قابلیت معامله: هنگامی که توکن‌های اوراق بهادار ثبت می‌شود، نیاز است تا صادرکننده اقداماتی را برای ایجاد قابلیت معامله این اوراق به کار بندد. در بازارهای

سنتی، این عملیات از طریق کارگزاران قانونی و تحت نظارت سازمان های بورس اوراق بهادار انجام می شود. در صدور برخی از توکن های اوراق بهادار، کارگزار انتقال و معامله، کلیه اموری را که تا به امروز توسط کارگزار- معامله گران انجام می شد، مانند فراخوان تمام خریداران و فروشندگان بالقوه، انجام می دهد (SIFMA, 2020: P:9).

در این راستا می توان از اقداماتی که توسط سازمان بورس اوراق بهادار اتحادیه اروپا که پیشتر شده بهره گرفت. سازمان بانکی اروپا و سازمان بورس اوراق بهادار و بازارهای اروپا (ESMA) در راستای برنامه اقدامات فینتک کمیسیون اروپا (2018)، به تازگی توصیه های خود به موسسات اتحادیه اروپا را در مورد دارایی های رمزنگاری منتشر کرده اند. این سازمان دارایی رمزنگاری شده را به صورت های زیر طبقه بندی کرده است:

۱. دارایی رمزنگاری شده از نوع سرمایه گذاری (شبیه به ابزار مالی).
  ۲. دارایی رمزنگاری شده از نوع پرداخت (وسیله پرداخت انواع محصولات مبتنی بر بلاکچین).
  ۳. دارایی رمزنگاری شده از نوع utility یا نشانه که دارای کارکردهایی به غیر از ابزار پرداخت است.
  ۴. دارایی رمزنگاری شده به عنوان اوراق بهادار قابل انتقال و یا ابزار مالی باید تطبیق با دستورالعمل شفافیت، ثبت مجوز و شناسایی، آیین نامه تسویه نهایی، و قانون سپرده گذاری اوراق بهادار داشته باشد.
- اتحادیه بسته به نوع طبقه بندی مقررات مرتبط را پیش بینی کرده و اغلب کشورهای اروپایی از آن به عنوان قوانین پایه استفاده می نمایند.

برآمد

با عنایت به آنچه پیرامون ماهیت حقوقی فقهی رمزارزها بیان گردید می‌توان به این نتیجه دست یافت که رمزارزها بدلیل مشکلات امنیتی و سایر مشکلاتی که بدلیل ساختار خود بر اقتصاد کشورها می‌توانند داشته باشند، با توجه قاعده لاضرر، قاعده اتلاف، قاعده احترام و مصلحت مغایر با احکام اسلامی بوده و رواج آنها فاقد حلیت است و حتی می‌توان گفت که اگر موجبات فساد در سطح گسترده را فراهم نمایند حرام می‌باشند. اما پول‌های مجازی نظیر پول‌های مجازی ملی که دارای ساختار تعریف شده بوده و از حمایت دولتی برخوردارند، بدلیل عدم مغایرت با مصالح فردی و جمعی و عدم اخلال در نظم جامعه و کمکی که می‌توانند به اقتصاد کشور داشته باشند حلال بوده و از نظر فقهی فاقد ایراد و اشکال هستند. اما با بررسی ماهیت حقوقی رمزارزها این نتیجه حاصل شد که در نظام‌های حقوقی، رمزارزها به‌عنوان اوراق بهادار، کسب‌کار و یا کالا محسوب شده و بر همین اساس مشمول مالیات، مقررات پولشویی و ... قرار گرفته‌اند. در نظام حقوقی ایران نیز با توجه به مفهومی که از مالکیت وجود دارد به نظر می‌رسد که باید رمزارزها را جزء دارایی‌های شخصی محسوب کرد. در قوانین و مقررات نظام حقوقی ایران نیز مالکیت مورد توجه قرار گرفته است. اصل ۲۲، ۴۶ و ۴۷ در قانون اساسی جمهوری اسلامی در ارتباط با مالکیت می‌باشد. اصل ۲۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مقرر می‌دارد: «حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است، مگر در مواردی که قانون تجویز کند». اصل ۴۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بیان می‌دارد «هرکس مالک حاصل کسب و کار خویش است و هیچکس نمی‌تواند به‌عنوان مالکیت نسبت به کسب و کار خود امکان کسب و کار را از دیگری سلب کند». و بالاخره اصل ۴۷ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز مقرر داشته است: «مالکیت شخصی که از راه مشروع باشد، محترم است. ضوابط آن را قانون تعیین می‌کند». با عنایت به آنچه پیرامون قوانین مالیاتی و قوانین مرتبط با بورس اوراق بهادار بیان شد ممکن است

رمزارها دارای ماهیت حقوقی از نوع اوراق بهادار یا کالا و دارایی محسوب گردیده و مشمول قوانین و مقرراتی همچون مالیات، پولشویی و .. قرار بگیرند. نتیجه اینکه؛ پول‌های مجازی پدیده‌های نوینی هستند که در حال رشد فزاینده‌ای در جهان و ایران می‌باشند. لذا به عنوان یک موضوع مستحدثه نیازمند شناسایی از منظر مالی و حقوقی می‌باشند. این شناسایی تاکنون در کشورمان به طور ناقص و بدون دخالت قانون گذار صورت گرفته و به انتشار چند اطلاعیه و مصوبه اکتفا شده است. ضرورت دارد مجلس شورای اسلامی به عنوان قانونگذار رسمی کشور، قانون جامع و کاملی را تدوین و تصویب نماید تا از یک سو وضعیت حقوقی مبادلات مشخص شده و از سوی دیگر فعالان این حوزه، با تکالیف و حقوق قانونی خود آشنا شوند. در این قانون می‌بایست اقسام مختلف رمزارها از یکدیگر تفکیک شده و ماهیت و آثار حقوقی هر حوزه به تفکیک مشخص گردد، محدودیت‌ها و ممنوعیت‌ها بیان شده، وظایف و مسئولیت‌های اطراف مبادلات و بسیاری از موضوعات حقوقی دیگر تبیین گردد.

- به طور مشخص، می‌توان به عنوان پیشنهاد بیان کرد که بانک مرکزی کشور باید سامانه‌های مبادلاتی و زیرساخت‌های آن را انتخاب و پایه‌ریزی کند. همچنین، بانک مرکزی در کشور باید مانع از خرید و فروش ارز حاصل از استخراج رمزارها برای مقاصد سوداگرانه شود. اهم اقدامات پیشنهادی می‌تواند در حوزه‌های زیر انجام شود:
۱. تدوین و تقنین چارچوب‌های قانونی با بررسی تطبیقی قوانین کشورهای پیش‌رو،
  ۲. همکاری سازمان‌ها و نهادهای قانونگذار کشور در حوزه رمزارها،
  ۳. گسترش سامانه‌های مبادله‌ای رمزارها توسط بانک مرکزی،
  ۴. شمول مقررات پولشویی بر مبادلات رمزارها.
  ۵. اجرای سازوکار اخذ مالیات از رمزارها توسط سازمان مالیاتی کشور.
  ۶. رفع خلاءهای تقنینی و مقررات‌گذاری با توجه به ماهیت مالی و حقوقی آن.

فهرست منابع

- امینی، منصور و میری، محمد (۱۳۹۳)، *داده‌های الکترونیکی به مانند پول*، تحقیقات حقوقی، شماره ۱۶، صفحه ۱۵۷.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۷)، *معاونت فناوریهای نوین اداره نظام‌های پرداخت، الزامات و ضوابط حوزه رمزارزها*، تهران.
- حکیم، سید محسن طباطبائی (۱۴۱۶)، *نهج‌المفقاهاه*، قم، انتشارات ۲۲ بهمن.
- خادمان، محمود و کوشا، ابوطالب و نوری (۱۴۰۰)، *فاطمه، شناسایی ماهیت حقوقی رمزارزها با تحلیل ساختاری آنها در نظام حقوقی ایران*، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۵، شماره ۱۱۵، صفحه ۳۵۵.
- خامنه‌ای، سید محمد، *مالکیت عمومی*، تهران، انتشارات تک، ۱۳۷۰.
- حدادی، شهرزاد و مظفری، مصطفی (۱۴۰۱)، *درآمد حقوقی بر عرضه عمومی اولیه توکن‌های رمزنگاری شده بر بستر بلاکچین*، فصلنامه پژوهش‌های حقوق اقتصادی و تجاری، شماره ۱، صفحه ۱۴۸.
- رحیمی، فتح اله و شریفیان، سحر (۱۳۹۹)، *موقعیت رمز ارزهای دیجیتال در نظام ملی و بین‌المللی*، دو فصلنامه حقوق قراردادها و فناوری های نوین، دوره اول، شماره ۱، صفحه ۱۰.
- سلطانی، محمد (۱۳۹۵)، *حقوق بازار سرمایه*، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی و سمت.
- سلیمانی پور، محمدمهدی، *بررسی فقهی پول مجازی*، فصلنامه تحقیقات مالی اسلامی، سال ششم، شماره دوم، ۱۳۹۶، صفحه ۱۷۲.
- سیاه‌بیدی کرمانشاهی، سعید، رحیمی نیت، ایمان و ملک‌زاده رودبند، ریحانه، *حقوق کیفری اقتصادی*، چاپ اول، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۹۷.
- سیدحسینی، میرمیثم و دعائی، میثم (۱۳۹۷)، *بیت‌کوین نخستین پول*

مجازی، ماهنامه بورس، شماره ۱۱۵ و ۱۱۴، صفحه ۸۸.

شاملو، باقر، خلیلی پاچی (۱۳۹۹)، **چالش‌های حقوقی-اقتصادی ارزشهای مجازی برای نظام‌های سیاسی در پرتوی نظریه جایگزینی**، فصلنامه علمی رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، دوره ۱۲، شماره ۱، صفحه ۱۳۰.

شوشتری، سید محمد حسین مرعشی (۱۴۲۷)، **دیدگاه‌های نو در حقوق**، چاپ دوم، چاپ اول، تهران: نشر میزان.

فتح الهی، حانیه، عزمی، رضا (۱۳۹۶)، **ارائه یک مکانیزم پرداخت امن مبتنی بر پول دیجیتال**، هفتمین همایش ملی بانکداری الکترونیک و نظام‌های پرداخت، صفحه ۳۴.

فراتی، مریم و همکاران (۱۳۹۹)، **بیت کوین، پولشویی و راهکارهای مقابله**، فصلنامه تحقیقات حقوقی بین‌المللی، دوره ۱۳، شماره ۵۰، صفحه ۶۱.

ماتسورا، جفری، **اچ، بررسی اجمالی مقررات ارز دیجیتال و پیامدهای قانونی آن**؛ پژوهشنامه حقوق فارس، شماره اول، ۱۳۹۷.

میرزاخانی، رضا و سعدی، حسینعلی (۱۳۹۷)، **بیت‌کوین و ماهیت مالی-فقهی پول مجازی**، دو فصلنامه، جستارهای اقتصادی ایران، سال پانزدهم، شماره ۳۰، صفحه ۲۶.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۵)، **حیله‌های شرعی و چاره جوی‌های صحیح**، چاپ دوم، قم، مدرسه امام علی (ع).

شریفی، احسان و مصلی، مهسا (۱۳۹۹)، **بیت کوین و تأثیر آن در تجارت الکترونیک**، فصلنامه رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، شماره ۴، صفحه ۹۲.

عبده بروجردی، محمد (۱۳۸۳)، **کلیات حقوق اسلامی**، دانشگاه تهران، کاتوزیان، ناصر (۱۴۰۰)، **دوره مقدماتی حقوق مدنی** - اموال و مالکیت، یلدا،

- کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۶)، *قواعد عمومی قراردادها*، جلد دوم، چاپ پنجم، تهران: انتشارات گنج دانش،
- محقق داماد، سیدمصطفی (۱۳۸۷)، *قواعد فقه (بخش مدنی ۱)*؛ ج ۷، تهران: مرکز نشر اسلامی،
- محمودی، اصغر (۱۳۹۸)، *تحلیل ارزهای مجازی در پرتو فقه، حقوق و مطالعات تطبیقی*، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۹، شماره ۳، صفحه ۵۱۱.
- موسوی بجنوردی، سیدحسن، *القواعد الفقهیه*، قم، نشرالهادی، ۱۳۷۷
- نائینی، میرزا محمد حسین غروی (۱۴۲۴)، *تنبیه الامه و تنزیه المله در یک جلد*، چاپ اول، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- نواب پور، علیرضا و یوسفی، احمدعلی و طالبی، محمد (۱۳۹۷)، *تحلیل فقهی کارکردهای پول‌های رمزنگاری شده (مطالعه موردی بیت کوین)*، فصلنامه اقتصاد اسلامی، سال هجدهم، شماره ۷۲، صفحه ۲۱۲.
- نوری، مهدی (۱۳۹۷)، *تحلیل ماهیت پولی رمزارزها در اقتصاد؛ با تأکید بر مقایسه نوسانات رمزارزهای منتخب با نوسانات یورو- دلار و طلا*، فصلنامه اقتصاد دفاع دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی- گروه منابع و اقتصاد دفاع سال سوم، شماره دهم، صفحه ۱۲۶-۱۲۵.
- هاشمی شاهرودی، سید محمود، *ضمان کاهش ارزش پول، مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)*، شماره ۲، قم، ۱۳۷۷، صفحه ۷۲.
- یوسفی، احمدعلی (۱۳۷۷)، *بررسی فقهی نظریه‌های جبران کاهش ارزش پول*، مجله فقه اهل بیت علیهم السلام، شماره ۳۰، قم، چ ۱، صفحه ۱۱۰.

P3 :

Curia (2015) **“The exchange of Traditional Currencies for Units of the ‘Bitcoin’ Virtual Currency is Exempt from VAT.”** P: 6-4. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2015-10/cp150128en.pdf>

European Central Bank. (2016), **Legal Working Paper Series No 7/July.**

European Central Bank” ,(2012) .**Virtual Currency Schemes. “Technical Report ,October.**

Karl Hardle ,Wolfgang .R ,Harvey ,Campbell .C ,G ,Reule ,Raphael’ .(2019) .**Understanding Cryptocurrencies .**International Research Training Group.1792

Lee ,J .Y .(2019) .**A decentralized token economy :How blockchain and cryptocurrency can revolutionize business .**Business Horizons.773-784 ,(6)62 ,

SIFMA ,**Security Tokens :Current Regulatory and Operational Considerations for Broker-Dealers and a Look towards the Future** ,2020 .P9 :